

ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ БАЗЕЛЬ III В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Анотація У статті досліджено основні положення Базель III, проблеми та перспективи його впровадження у світі. Розглянуто особливості нового документу та етапи його впровадження.

Ключові слова. Базель III, капітал 1 рівня, капітал 2 рівня, буфер збереження капіталу, антициклічний буферний капітал

Вступ Однією з найважливіших і найдинамічніших сфер прояву глобалізаційних процесів є фінансова глобалізація, під якою розуміють вільний та ефективний рух капіталів між країнами і регіонами, функціонування глобального фінансового ринку, формування системи наднаціонального регулювання міжнародних фінансів, реалізацію глобальних фінансових стратегій транснаціональних корпорацій (ТНК) та транснаціональних банків. У найширшому сенсі фінансова глобалізація — це ідеологія, політика та практика об'єднання національних грошових систем через їх заміщення «світовими грошима». Глобалізація і зростання нестабільності, що характеризують в останні десятиліття розвиток світової економіки, особливо чітко проявляються в банківському секторі, найбільш чутливому до зовнішніх чинників. оскільки сучасний банк — це високотехнологічний фінансовий інститут, який обслуговує будь-які складні комерційні операції і проекти, а отже, суттєво залежить від зовнішнього середовища.

З огляду на необхідність впровадження у вітчизняну практику нових міжнародних підходів до банківського регулювання Національному банку України треба провести велику роботу зі створення цілісної системи надання інформації різним економічним агентам, удосконалення його взаємодії з банками другого рівня, розроблення процедурного інструментарію превентивних заходів впливу. Отже, розглянемо докладніше основні складові нової Угоди про капітал та з'ясуємо, як впровадження цих підходів вплине на діяльність вітчизняних банків.

Постановка завдання Виклики глобальної фінансової кризи змусили Базельський комітет з банківського нагляду в грудні 2010 р. прийняти два документи — “Базель III: Загальні регуляторні підходи до підвищення стійкості банків і банківських систем” [1] і “Базель III: Міжнародні підходи до вимірювання ризику ліквідності, стандартів і моніторингу ” [2]. Нові стандарти є реформою регулювання капіталу і ліквідності на міжнародному рівні, направлену на зміцнення банківського сектора, поліпшення його здатності витримувати шоки, що виникають унаслідок фінансових і економічних стресів незалежно від джерела їх походження, а також на зміцнення банківського регулювання і нагляду.

Результати Дослідимо детальніше основні новації представлені у Базель III та порівняємо їх із Базель II, який діє з 2004 р. [3].

Базель II включає три основні компоненти (Pillars), а саме:

– *перший компонент* передбачає мінімальні вимоги до капіталу банку, який повинен забезпечити своєрідну подушку безпеки для покриття кредитного, ринкового і операційного ризику;

– *другий компонент* охоплює основні принципи наглядового процесу, управління ризиками, а також прозорості і звітності перед органами банківського нагляду;

– *третьої компонент* покликаний стимулювати ринкову дисципліну шляхом розкриття банками інформації про капітал і оцінку ризиків. До Базеля II неодноразово вносилися зміни і доповнення, найістотніше з яких стосувалося вимірювання ринкового ризику [4], проте визначення необхідного регулятивного капіталу, викладеного ще в Базель I у 1988 р., залишалося тим же (окрім коригування окремих аспектів, пов'язаних з інвестиціями і загальними резервами), так само як і величина мінімальних регулятивних вимог до нього, основне з яких — загальний капітал повинен становити не менше 8% суми величин кредитного, ринкового, операційного ризиків (BP).

Базель III є новітнім у частині стандартів капіталу, підходів до визначення складу і нормативних вимоги капіталу. Основні зміни в розрахунку капіталу (перший компонент Базель II) спрямовані на збільшення мінімальних вимог до капіталу і покращення його структури, зокрема до його складу включається капітал 1 рівня (базовий капітал 1 рівня + додатковий капітал 1 рівня) і капітал 2 рівня (не менше 8% величини ризиків BP), причому кожен з цих рівнів має власне призначення.

Капітал 1 рівня (Tier 1 Capital, T1) (не менше 6% величини ризиків BP) необхідний для підтримки нормального функціонування банку і покриття втрат у момент їх виникнення. У складі капіталу 1 рівня повинні переважати базовий капітал 1 рівня (Common Equity Tier 1, CET1) (не менше 4,5% BP). Базовий капітал повинен включати наступні елементи:

- прості (звичайні) акції, емітовані банком, відповідні критеріям віднесення їх до таких акцій для цілей регулювання;
- додатковий капітал сформований за рахунок емісійного доходу (премія за акції) за інструментами базового капіталу 1 рівня;
- нерозподілений прибуток, інші накопичені сукупні доходи і розкриті резерви, включаючи проміжні доходи і витрати;
- прості (звичайні) акції, емітовані консолідовано.

Для включення у базовий капітал 1 рівня інструменти повинні відповідати встановленим для них 14 критеріям, що дозволяє визнати їх еквівалентними простим (звичайним) акціям з погляду якості капіталу і здатності покривати втрати від діяльності банку.

Додатковий капітал 1 рівня (Additional Tier 1, AT1) складається з інструментів, якість яких нижча, ніж у простих акцій і їх еквівалентів, і включає наступні елементи:

– інструменти, емітовані банком, відповідно до 14 визначних критеріїв (на відміну від 14 критеріїв включення інструменту в базовий капітал 1 рівня дані критеріїв м'якші — наприклад, інструмент субординований по відношенню до вкладників, кредиторів із звичайним правом і субординованого боргу банку, є безстроковим і не робляться ніяких кроків до його погашення, може мати право дострокового погашення за ініціативою емітента не менше, ніж через п'ять років, тоді як інструмент базового капіталу 1 рівня є безстроковим і ніколи не виплачується, за винятком процедури ліквідації, в процесі його емісії банк не чекає, що він буде викуплений назад, відшкодований або анульований);

– додатковий капітал за рахунок емісійного доходу (премія за акціями) за інструментами додаткового капіталу 1 рівня;

– інструменти додаткового капіталу, емітовані консолідованими дочірніми компаніями банку і власниками яких є треті сторони, та які відповідають критеріям для включення в додатковий капітал 1 рівня і не включені в базовий капітал 1 рівня;

– регуляторні коригування (вирахування), які використовуються для розрахунку додаткового капіталу 1 рівня.

Капітал 2 рівня (Tier 2 Capital, T2) необхідний для забезпечення покриття збитків при ліквідації банку, тому вимоги до якості його компонентів ще нижче і складається він з наступних елементів:

- інструменти, емітовані банком, що відповідають 9 встановленим критеріям, які не включені в капітал 1 рівня;
- додатковий капітал, сформований за рахунок емісійного доходу (премія за акціями) за інструментами капіталу 2 рівня;
- інструменти додаткового капіталу, емітовані консолідованими дочірніми установами і власниками яких є третя сторона, які відповідають критеріям для включення у капітал 2 рівня і не включені в капітал 1 рівня;
- загальні резерви, що створюються відносно майбутніх, не ідентифікованих в даний час втрат за кредитами та становлять не більше 1,25% від активів, зважених з урахуванням кредитного ризику (застосовується для банків, що використовують стандартизований підхід до розрахунку кредитного ризику);
- регуляторні коригування (вирахування), які використовуються для розрахунку капіталу 2 рівня.

Не дивлячись на те, що у Базель III застосування регуляторних коректувань (вирахувань) передбачене для всіх рівнів капіталу, в більшості випадків вони використовуються для розрахунку базового капіталу 1 рівня (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльна характеристика складу коригувань капіталу

Базель II	Базель III
<ul style="list-style-type: none"> – гудвіл (віднімався з капіталу 1 рівня); істотні міноритарні вкладення в банки, страхові компанії і інші фінансові установи, не контрольовані банком; акції і інші вкладення регуляторного капіталу до страхових дочірніх установ; – істотні міноритарні і мажоритарні вкладення в комерційні установи; новостворені резерви за очікуваними збитками; сек'юритизовані позиції, не включені у ВР. 	<ul style="list-style-type: none"> – гудвіл, під яким розуміється різниця між ринковою оцінкою банку і сумою його чистих активів, і інші нематеріальні активи, за винятком прав обслуговування іпотечного кредиту; – відкладені податкові активи — перенесені на майбутніх періоди (оскільки завищена виплата податку може стати при чинній виникнення вимог податкового органу); – резерви хеджування грошових потоків, що відносяться до хеджування інструментів, що не враховуються за справедливою вартістю (для виключення елемента, що створює штучні коливання базового капіталу); – недосформовані резерви по очікуваних втратах (для банків, що використовують метод IRB); прибуток від продажів по операціях сек'юритизації; накопичені прибутки і збитки, пов'язані із змінами власної кредитної ризику по фінансових зобов'язаннях, оцінених за справедливою вартістю; – активи і зобов'язання пенсійного плану з договірними (фіксованими) виплатами; – інвестиції у власні акції, тобто власні викуплені акції (для того, щоб уникнути подвійного обліку власного капіталу банку); – взаємна участь в капіталі банківських, фінансових і страхових організацій (оскільки воно має на меті штучне завищення капіталу банку); інвестиції в капітал банківських, фінансових і страхових організацій, що знаходяться за рамками регуляторної консолідації, в якому банк не володіє більше 10% капіталу, випущеного у вигляді простих (звичайних) акцій організації; – значні інвестиції в капітал банківських, фінансових і страхових організацій, що знаходяться за рамками регуляторної консолідації, в якому банк володіє більше 10% капіталу організації емітента, випущеного у вигляді звичайних акцій, або організація є афілійованою структурою банку

Також в Базель III визначені три інструменти - істотні інвестиції в прості (звичайні) акції неконсолідованих фінансових установ (банки, страхові компанії і інші фінансові установи); права на обслуговування іпотечних кредитів (MSR, які є типовими для США); відстрочені податкові активи (DTA) – які частково враховуються при розрахунку базового капіталу 1 рівня, з порогом визнання 10% капіталу (після вирахування елементів, які не залежать від порогу). З метою обмеження розміру інвестицій у зазначені три інструменти банки також повинні зменшувати розмір базового капіталу 1 рівня, якщо сукупність цих елементів перевищує 15% базового капіталу 1 рівня (після всіх регуляторних коректувань), з цього капіталу.

Базель III відмінняє обмеження стосовно величини капіталу 2 рівня та скасовує поняття капіталу 3 рівня. Для забезпечення збереження капіталу і нарощування адекватних подушок безпеки (буферів) понад мінімум, необхідний для покриття основних ризиків, які можуть бути використані у період стресів, в розрахунок капіталу Базель III додаються буфер консервації і антициклічний буферний капітал. Їх створення є складовою частиною процесу планування капіталу банку і здійснюється шляхом скорочення сум прибутку, які спрямовуються на виплату дивідендів, викуп власних акцій, бонусні виплати персоналу.

Буфер збереження капіталу (Capital conservation buffer) є резервним запасом капіталу у розмірі 2,5% ВР, який у не стресовий період повинен підтримуватися банком понад мінімальну встановлену регуляторну вимогу до величини базового капіталу 1 рівня 4,5% ВР (що в сукупності складає 7%) і, відповідно, загального капіталу 8% ВР (що в сукупності складає 10,5%). Якщо під час діяльності банку такий буфер стає менше мінімального встановленого розміру, на банк накладаються обмеження щодо розподілу прибутку, частину якого необхідно спрямовувати на його відновлення, відповідно до шкали збереження прибутку (табл. 2).

Таблиця 2

Співвідношення розміру базового капіталу та величини прибутку, що підлягає консервуванню

№	Розмір базового капіталу 1 рівня	Відсоток капіталізації прибутку
1	від 4,5 до 5,125%	100%
2	від 5,125 до 5,75%	80%
3	від 5,75 до 6,375%	60%
4	від 6,375 до 7,0%	40%
5	понад 7,0%	0%

Якщо банк бажає здійснити виплати понад обмеження, встановлені даним режимом, йому доведеться додатково залучити капітал у необхідному розмірі, що перевищує дане обмеження.

Вимога до створення антициклічного буферного капіталу (Countercyclical buffer) встановлюється з метою додаткового захисту банківського сектора в кризовий. Антициклічний буферний капітал може встановлюватися наглядовим органом у разі надмірного зростання активів та системних ризиків. Принципи, якими керуються наглядові органи при ухваленні рішення про встановлення вимог до антициклічного буферного капіталу, і методологія його розрахунку викладені в документі комітету Базеля “Керівництво для національних органів з використання антициклічного буферного капіталу” [5]. Режим такого використання включає наступні елементи:

– здійснення уповноваженими органами моніторингу зростання обсягу кредитного портфеля й інших показників, які сигналізують про зростання кредитного ризику в системі;

– перевірка географічного місцезнаходження позицій, схильних до кредитного ризику, у банках, що здійснюють міжнародні операції;

– встановлення вимог до антициклічного буферного капіталу банку збільшує розмір буфера збереження капіталу (у разі недотримання вимоги до банку застосовуватимуться обмеження щодо виплат).

Для ухвалення рішення про створення антициклічного буфера капіталу, який може коливатися у межах 0—2,5% ВР банку, наглядовому органу пропонується використовувати наступну загальну базову методологію, яка складається з трьох кроків [6]:

– розрахунок співвідношення агрегованих кредитів приватному сектору і ВВП (щокварталу),

– розрахунок гепу «кредити/ВВП» і його тренду,

– трансформація гепу в буфер капіталу.

Для трансформації доцільно використовувати шкалу гепів від 2 до 10% і з метою адаптації банків до антициклічного буфера капіталу відповідне рішення повинно бути оголошено за 12 місяців.

Також Базель III пропонує прозорий інструмент оцінки капіталу - леверидж (Leverage Ratio), який обмежить ризик допущення помилок при вимірюванні показників покриття капіталом банківських ризиків, він розраховується за формулою:

$$\frac{\text{капітал 1 рівня (нове визначення)} * 100\%}{\text{сукупна сума під ризиком (балансові і позабалансові статті)}} \geq 3\% \quad (1)$$

Сума під ризиком (сукупність вимог, що враховуються на балансових і позабалансових рахунках (включаючи високоліквідні активи), очищених від резервів і переоцінок (наприклад, переоцінка вартості кредиту), але не зменшених на суму матеріальних або фінансових коштів забезпечення і що включають вимоги, взаємозв'язані із зобов'язаннями. У розрахунок також включаються деривати, сек'юритизація, операції РЕПО і фінансування під забезпечення цінними папір (SFT), для яких може змінюватися метод облікової оцінки при забороні здійснювати нетінг. Позабалансові позиції (умовні зобов'язання) конвертуються в кредитний еквівалент із застосуванням коефіцієнта 100%, для зобов'язань з правом безумовного відгуку може застосовуватися коефіцієнт 10%. З розрахунку суми під ризиком також виключаються елементи, які не включалися у капіталу при його розрахунку (наприклад нематеріальні активи і т. п.). Комітет Базеля здійснюватиме регулярний моніторинг банків щодо розрахунку коефіцієнту левериджу з метою визначення адекватності запропонованого підходу і мінімального значення коефіцієнта, остаточні коректування будуть проведені комітетом Базеля у 2017 р.

З метою контролю включення у розрахунок капіталу всіх істотних ризиків визначений показник капіталу на покриття кредитного ризику контрагента (Counterparty credit risk CCR), методика розрахунку якого заснована на внутрішніх моделях (зокрема, VAR). Також пропонується до розрахунку показник покриття капіталом кредитних ризиків дефолта, що розраховується на підставі стандартизованого або IRB – підходу.

З метою гармонізації нагляду за ризиком ліквідності, особливо в крупних банках і (або) в період стресу, Базель III вперше вводить два регуляторні коефіцієнти ліквідності: показник покриття ліквідності (LCR, Liquidity Coverage Ratio) і показник чистого стабільного фінансування (NSFR, Net Stable Funding Ratio). Показник покриття ліквідності (LCR) вводиться для підтримки у банку необхідного рівня необтяжених високоліквідних активів, які можуть бути конвертовані в наявні засоби, для підтримки ліквідності протягом 30 днів з урахуванням умов серйозного стресу ліквідності, визначених сценарієм наглядового органу, тобто характеризує короткострокову ліквідність (до 30 днів) і розраховується за формулою:

$$\frac{\text{сукупність високоліквідних активів}}{\text{чистий відтік грошових коштів у протягом 30 днів}} \geq 100\% \quad (2)$$

Високоліквідні активи розділяються на дві групи: до першої групи відносяться наявні грошові кошти, що обертаються на ринку, цінні папери урядів, центральних банків, державних підприємств і резерви центральних банків (100%), до другої групи, яка не повинна перевищувати 2/3 відкоректованої суми активів першого рівня, відносяться активи урядів, центральних банків, держпідприємств, зважені на 20% ризику, облігації юридичних осіб, і закриті облігації з рейтингом AA і вище (85%). До складу «чистого відтоку грошових коштів» включаються депозити юридичних і фізичних осіб і інші джерела фінансування з різними вагами залежно від статусу джерела і виду забезпечення.

Показник чистого стабільного фінансування (NSFR) вводиться для забезпечення середньострокового і довгострокового фінансування активів і діяльності банку на період більше одного року, тобто характеризує довгострокову ліквідність і розраховується за формулою:

$$\frac{\text{наявне стабільне фінансування}}{\text{необхідний обсяг стабільного фінансування}} 100\% \quad (3)$$

Під стабільним фінансуванням розуміється сукупність інструментів капіталу і зобов'язань, які є надійними джерелами коштів в умовах тривалого стресу і до його складу включаються пасиви з різною вагою, залежно від їх стабільності і терміну погашення — від елементів капіталу, розрахованого за Базель III (100%) до інших пасивів (0%). Аналогічний підхід застосовується при розрахунку напрямів фінансування, до складу яких включаються зобов'язання за кредитами і ліквідності, відображених на позабалансових рахунках (з вагою 5%).

Для підвищення прозорості нормативного капіталу і ринкової дисципліни новими стандартами підвищується прозорість капітальної бази з тим, щоб всі елементи капіталу розкривалися згідно з даними бухгалтерського обліку. Також вимагається розкриття інформації про всі нормативні коригування і елементи, що не віднімалися з капіталу, про основні характеристики інструментів капіталу, що емітуються, і інша інформація, що дозволяє учасникам ринку, іншим зацікавленим сторонам ухвалити адекватне рішення щодо взаємодії з банком.

Комітет Базеля розробив план впровадження Базель III на 2011—2018 рр., відповідно до якого на глобальному рівні передбачається поетапно упроваджувати нові вимоги (табл.3)

Етапи впровадження Базель III

№	Заходи	Рік початку внесення змін
1	зміна структури капіталу, достатності базового капіталу 1 рівня, капіталу 1 рівня і основного капіталу, а також виключення інструментів, що не входять у розрахунок капіталу	2013-2023
2	введення буферу збереження	2016
3	введення вирахувань з базового капіталу 1 рівня	2014
4	моніторинг показнику левериджу	2011
5	введення паралельного розрахунку	2013
6	введення в компонент 1	2018
7	моніторингу показника покриття ліквідності	2011
8	введенню мінімального стандарту	2015
9	моніторингу показника чистого стабільного фінансування	2012
10	введенню мінімального стандарту	2018

Висновки. Отже протягом найближчих восьми років мінімальний розмір власного капіталу банків повинен зрости до 10,5% активів, а мінімальний капітал повинен подвоїтися з 3,5% від величини активів до 7%.

Звичайно запропоновані заходи підвищать стійкість банківської системи, але виникає питання наскільки. За нормальних умов ведення бізнесу, коли банки здатні оцінити свої ризики, для стійкої роботи банків необхідний набагато менший рівень капіталу. Наприклад, невеликому роздрібному банку, що видає близько 100.000 невеликих кредитів в рік, досить мати капітал 1%, щоб не збанкрутіти протягом трьох років. Але з іншого боку, якщо ризики оцінені неправильно, то збільшення подушки безпеки, наказане Базель 3, буде явно недостатнім. Звернемося до нашого роздрібного банку. Якщо навіть він не працював з іпотечними кредитами, які обрушили фінансову систему в 2007-2008 роках, банк легко може зіткнутися з різким зростанням відсотка неповернення кредитів. Наприклад, з 2008 року в США безробіття зросло удвічі (на 5%), а значить, приблизно настільки ж міг зрости ризик неповернення кредиту. Якщо цей ризик був недооцінений на 5%, то всього за півроку банк втратить ті 2,5% активів, на які збільшується сумарний капітал, а за 8 міс – 3,5% активів, на які Базель III збільшує акціонерний капітал. Таким чином, Базель III захищає банківську систему від невеликих циклічних ризиків, але навряд чи зможе захистити від системних криз, на зразок кризи 2008 або боргової кризи в Єврозоні у 2010 році (Греція), адже всі банки США, що постраждали від кризи 2008 мали капітал більше 10% від активів.

Щодо негативних наслідків запровадження Базель III то, по-перше, банкам у найближчі 8 років потрібно буде до 1 трильйона доларів інвестицій в акціонерний капітал. По-друге, збільшення капіталу означає, що збільшиться вартість цього капіталу, тобто банкам доведеться збільшити свої прибутки удвічі, а для збільшення прибутків банки будуть вимушені піднімати відсоток за кредитами. По-третє, банківську систему напевно чекає низка злиттів і поглинань, що зменшить кількість банків, і відповідно конкуренцію в банківській сфері, і стійкість системи (оскільки ніж менше гравців, тим менш стійка вся система).

Література

1. Basel Committee on Banking Supervision. Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking system. — Bank for International Settlements, December 2010 (rev. June 2011). — Mode of Access: <http://www.bis.org/publ/bcbs189.pdf> — Date of access: 20.07.2011.
2. Basel Committee on Banking Supervision. Basel III: International framework for liquidity risk measurement, standards and monitoring. — Bank for International Settlements, December 2010. — Mode of Access: <http://www.bis.org/publ/bcbs188.pdf> — Date of access: 20.07.2011.
3. Basel Committee on Banking Supervision. International Convergence of Capital Measurements and Capital Standards. A Revised Framework. Comprehensive Version. — Bank for International Settlements, June 2006. — Mode of Access: <http://www.bis.org/publ/bcbs128.pdf> — Date of access: 20.07.2011.
4. Basel Committee on Banking Supervision. Revisions to the Basel II market risk framework. — Bank for International Settlements, July 2009 (updated as of 31 December 2010). — Mode of Access: <http://www.bis.org/publ/bcbs193.pdf> — Date of access: 20.07.2011.
5. Basel Committee on Banking Supervision. Guidance for national authorities operating the countercyclical capital buffer. — Bank for International Settlements, December 2010. — Mode of Access: <http://www.bis.org/publ/bcbs187.pdf> — Date of access: 20.07.2011.
6. <http://www.asros.ru/ru/press/firstpage/?id=352>

Summary. This article explores the basic provisions of Basel III, problems and prospects of its implementation in the world. The features of the new document and stages of its implementation.

Keywords: Basel III, Tier 1, Tier 2 capital, capital conservation buffer, anti-cyclical capital buffer

Стаття надійшла до редакції 29.02.2012